

Marek Edelman

A fanatikusokkal nincs miről beszélni

Sebastian Rejak interjúja

Ön már többször is nyíltan beszélt azokról a zsidókról, akik együttműködtek a Gestapóval vagy akik kommunisták, bolsevikok lettek. Nem kerüli meg a nehéz kérdéseket, aggódva a zsidó közösség úgynevezett jó hírnevéért. Soha nem okozott ez önnek gondot? Senki nem mondta még önnek, hogy ne teregesse ki a szennyest?

Nem. Minden nemzetben, minden közösségben vannak rossz emberek, és ezt nem illik letagadni. Szerencsére a többség nem ilyen.

Úgy véli, hogy a lengyelek, akik Jedwabnéban és Radziłówban elkövették a gáztetteket, ezekben a városokban a kisebbséget alkották?

Ahhoz nagyobb csoport szükséges, hogy 500 vagy 1600 embert behajtsanak egy pajtába. Ez nem egyes, különálló emberek műve volt. Ugyanakkor Jedwabne nem kivételes eset. Tomasz Gross, a *Szomszédok* szerzője, nemcsak a Jedwabnéban lezajlott gyilkosságot írta meg, három éve megjelent *Véres dekád*ában beszámol a többi településről is, ahol hasonló dolgok történtek. Az egyik helyen elégették a zsidókat, másutt kevésbé kimódolt úton végeztek velük... De az a könyv senkit nem kavart fel. Jedwabne körül viszont felforrt a levegő, ezt az ügyet ugyanis kiteregette a *Rzeczpospolita*, a visszhang elsősorban e lap érdeme, a cikkek után ugyanis viták támadtak; következésképp az emberek értesültek az igazságról.

Mi a véleménye a Szomszédokról?

Gross igazat mond. Az, hogy a jedwabnei eset a történészeknek még munkát ad, nem változtat semmin. Nem az a lényeg, hogy pontosan 1400 vagy

1600 ember veszett-e oda. A tény akkor is tény marad, és ha így állnak a dolgok, akkor valamilyen módon vállalni kell érte a felelősséget. Nem azt mondom, hogy ma mindenki szórja be hamuval a fejét. Ne. De azt mindenkinek tudomásul kell vennie, hogy ez nem eljárás.

Néhány hónapja tart a vita arról, hogy ki a bűnös, ki a felelős, kinek kell bocsánatot kérnie és kinek a nevében?

Senkinek sem kell bocsánatot kérnie, mert az nem segít semmin. Tudomásul kell venni, hogy nem szabad ölni. Semmilyen okból, se borszín, se meggyőződés, se vallás, se származás stb. miatt. Így kell felnevelni a fiatalokat. Szeretném remélni, hogy ez a vita is arra ösztönzi a pedagógusokat, hogy a fiatalokban elültessék a többiek iránti megbecsülést és jóindulatot. Azt kérdi, ki a felelős... Nos, azoknak, akik ma Jedwabnéban laknak, semmi köztük a gyilkossághoz. De az ő nagyapáik követték el a bűntettet, s ezt ők is nyilván szégyellik. Ma ugyanis már magától értetődik, hogy nem szabad embert ölni, hogy az szégyen, gyalázat. A háború alatt azonban a zsidók lemészárlása egybevágott a hitleri propagandával, sőt a háború előtti neveléssel is, amiben azon a tájon a fiatalok részesültek. Nagyon könnyű az emberben mobilizálni a rosszat, könnyű elérni, hogy azt vallja, a gyilkosság nem is olyan rettenetes dolog, sőt hogy meg-
szeresse a gyilkolást.

Ha Kopernikusz, Kottłataj vagy a nagy költőink dicsőségét nemzeti örökségnek tekintjük, azt is el kell ismernünk, hogy Jedwabne emlékét is örököljük.

Természetesen.

Az a kérdés, hogy a lengyelek bűneit valóban ennyire exponálni kell-e... Gross professzor könyve amerikai kiadásának eredetileg azt a címet akarta adni: „A holokauszt hiányzó láncszeme”. Ön mit gondol erről?

ményeket a lengyelek, és nem kevésbé a zsidók ellen. [...] Ha mi, zsidók azt akarjuk, hogy a lengyelek értsék és érezzék a fájdalmunkat, akkor nekünk is értenünk és érezniünk kell a lengyelek fájdalmait.” Mi erről az ön véleménye?

Erről én nem hallottam. Kérdezze meg Grosst.

Michael Schudrich rabbi a Gazeta Wyborczának adott nyilatkozatában említi, hogy a bosszúkerés „a zsidók kötelessége is”. „El kell ismernünk – mondta Schudrich –, hogy voltak olyan zsidók, akik a kommunisták vagy épp a hitleristák szolgálatában álltak, és elkövettek bűncsele-

Schudrich rabbi azt mond, amit akar. De másfelől ő Amerikában született, s ha így nézzük, jobb lenne, ha más dolgokról nyilatkozna. Elvégre minden ember mást mond. Van, aki azért, mert kínos neki a dolog, van, aki meg azért, hogy tisztázza magát. Nem látom semmi okát, hogy ezt a két kérdést – a lengyelek bűneit a zsidókkal szemben és a zsidók bűneit a lengyelekkel szemben – összemos-

Ismeretlenek. A Zduńska Wolában talált lemezről készített nyomat

suk. Persze voltak a zsidók közt banditák is. Miért ne lettek volna épp a zsidók közt?

Ha felkérlek, hogy a július 10-re tervezett, Jedwabnéban tartandó megemlékezésen vegyen részt, eleget tesz a meghívásnak?

Jó, hogy lesz egy ilyen megemlékezés. Hogy elmegyek-e... ezen még nem gondolkodtam.

Őn óvatos, ha ítélnie kell, de nem nehéz észrevenni, hogy határozottan negatív a hozzáállása mindennemű nacionalizmushoz. A cionistákat sem szereti?

Mit jelent az, hogy „nem szeretem”? A háború előtt a cionizmusnak semmi esélye sem volt a zsidó állam létrehozására. Nem a cionizmus, hanem a nemzetközi helyzet eredményezte Izrael állam létrejöttét. Először az oroszok támogatták ezt a gondolatot, hogy kiszorítsák a Közel-Keletről az angolokat. Nem sikerült nekik. Az amerikaiak nagy pénzekkel jöttek, és kihajították az oroszokat. Izrael valójában azért jött létre, hogy Amerika közel-keleti bázisa legyen. A Közel-Kelet pedig: az olaj.

Úgy tartja, hogy Izrael a cionista mozgalom létezésétől és működésétől teljesen függetlenül létrejött volna, mintegy a nemzetközi gazdaságpolitikai folyamatok és megállapodások eredményeként?

Nem tudom, hogy létrejött volna-e. Amikor a cionisták elkezdtek a működésüket, Herzlnek eszébe sem jutott a mai Izrael; bizonyos afrikai területekre gondolt. Akkor ez még nem vallási kérdésként merült fel. Üldözték a zsidókat, így hát arról volt szó, hogy elmeneküljenek az üldöztetések elől. Ám, amint látható, az üldöztetések elől nem lehet elmenekülni: Izraelben 55 éve folyik a háború. Van ott külső ellenség is, belső is. Az arabok erről is, arról is. Mert ez sem csupán ideológia. Hatalmas arab érdekek vannak jelen a Közel-Keleten: Szaúd-Arábia, Irán, Irak. Jelentős mértékben ezt is az olaj határozza meg. Arafat nem az az ember, aki ön-maga irányít. Legfeljebb bizonyos helyzetekben. Az arabok az egyik pillanatban melléállnak, a másikon szembeszegülnek vele. Ráadásul most itt van az új intifáda, amely nagyrészt azokra az országokra támaszkodik, amelyek fel akarják emel-

ni az olaj árát. Azonkívül – szereti a hatalmat. Azt gondolom, abban a pillanatban, ahogy béke lesz, Arafat felhagy azzal a szereppel, amit most játszik. Főleg, hogy a terrorizmushoz folyamodik: lő, követ dobál... Nehéz lenne megmondani, valójában mit gondol, igaz, ténykedése nagyrészt úgyis a gazdag arab országoktól függ. Amikor háború van a Közel-Keleten, mindig felmegy az olaj ára. Ezekről az összefüggésekről nem szabad elfeledkeznünk.

El kell azonban ismerni, hogy Arafat nemegyszer visszatartotta a szélsőséges fundamentalista csoportosulásokat.

Ezért szállnak harcba vele a fundamentalisták olyan hevesen, és ezért akarják átvenni az erők irányítását.

Ezek szerint Arafat két tűz közé került?

Nem tudom. Néhány hónappal ezelőtt ott hevert a békeszerződés az asztalon, aláírásra készen. Arafat kiment, és nem írta alá. Pedig azt, amit Barak kínált a palesztinoknak, azt az elmúlt 50 év alatt még senki sem kínálta fel nekik; lehetetlen is lett volna. Két elvesztett háború után nem számíthattak nagyobb engedményekre. Miért nem írta alá Arafat a megállapodást? Mert tudta, hogy attól a pillanattól, amikor azt aláírja, nem lesz többé a palesztinok vezetője. Diktátorok pedig soha nem adják át szabad akaratukból a hatalmat. Azonkívül, ahogy már mondtam, egyfolytában szó van az arab olajról is.

Másfelől viszont Izrael nacionalista politikát folytat...

Mindenesetre vallási állam.

De nacionalistának nevezhető-e Izrael politikája?

Igen, természetesen. Más politika ebben a helyzetben elképzelhetetlen. Az úgynevezett patriotizmus a nacionalizmuson, a sovinizmuson alapszik. Eszerint Izrael nacionalista és sovinszta. Emlékszem azokra az időkre, amikor az arabok harmadrendű polgárnak számítottak, ma már másodrendűek. Jól lehet minden állampolgári joguk megvan, éveknél kell eltelniük ahhoz, hogy egy izraeli állampolgárságú arab a nemzet teljes jogú tagjává váljék. Elsősorban azért, mert a zsidók félnek tőlük.

Összefüggésbe hozható-e az ön múltjával, vagyis a Bundhoz fűződő kapcsolataival az a körülmény, hogy támogatja a palesztinok törekvéseit a nemzeti-kulturális autonómia létrehozására? Megkockáztatható-e az összehasonlítás, hogy Arafat és a PFSZ ugyanazért harcol, amit a háború előtt a Bund akart elérni – nem csupán – a zsidók számára?

Arafat ezt állítja. Szó szerint ezt mondta nekem: „Ugyanazért harcolunk, mint ti”. Ez azonban nem jelenti, hogy így is van. Mi egyáltalán nem függünk a nagy tőkétől. Ő viszont függ tőle. Ami pedig Bund eszményeit illeti, azok sokfelé a világban megvalósultak – de még mennyire! A Visztula és a Dnyeper vidékén élő zsidók számára megkövetelt kisebbségi nemzeti-kulturális autonómia elve – ami a cionisták ötlete volt – ma már a világban több helyütt is valóság. Ott a németországi dán kisebbség, amely az északi határvidéket lakja. Nos, a német alkotmány két képviselői helyet garantál

a dánoknak. Spanyolországban Katalónia nagy autonómiát élvez. És így tovább... Pontosan ezt tekintette a Bund a nemzeti-kulturális autonómia alapelveinek. Száz éve alakult ez a párt, s noha ma már nem létezik, eszméi jórészt valósággá váltak.

A Bund szocialista víziója is?

A szocializmus valójában véget ért. Ha a követelésekről beszélünk, a szocializmus hívei elérték azt, amit akartak. Sőt többet is, mint amire vágytak: nyolcórás munkanap, munkavédelmi előírások, kollektív szerződés, szakszervezetek – amelyek képviselik a dolgozói érdekeket a tulajdonosokkal szemben, legyen szó állami vagy magántulajdonról –, társadalombiztosítás. Vagyis a klasszikus szocializmus, amely a szociális egyenlőségre törekedett, voltaképp befejeződött. Egy bizonyos étosz maradt. A szocializmus étosza azon alapul, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat: segítsd a gyengébbet stb. Ebben az értelemben a szocializmus

A Szlifersztejn család Ahlbeckben, Uznam szigetén vakációzik 1916-ban

továbbra is attraktív tényező. A francia és a német kereszténydemokrácia sok olyan dolgot elvégzett, amit a szocialisták vetettek föl; ennek különféle – gazdasági és erkölcsi – okai voltak. Ennélfogva a szocializmus étosza megmaradt. E tekintetben szocialista vagyok. Gazdasági értelemben viszont, hogy úgy mondjam, nem vagyok szocialista, mert kiderült, hogy az összes idevágó gazdasági elmélet – így a gazdaság államosítása is – csődöt mondott. Másfelől azok után, hogy a Szovjetunióban megjelent a kommunista diktatúra, amely teljesen antihumánus volt, a szocializmus is kompromittálódott. Ha béremelési követelésekről van szó, ma már senkinek sem jut eszébe a szocialista mozgalom, annál inkább eszébe jut, ha a különféle nemzetiségek, bevándorlók, külföldiek iránti toleranciáról beszélünk... vagy más ehhez hasonló kérdéstről.

Őn a kisebbségekhez, a külföldiekhez való viszonyról beszél. Akkor térjünk vissza Izraelhez. Mi volt az elő reakciója a legutóbbi izraeli választások, Ariel Saron, a jobboldali Likud párt vezetőjének győzelme után?

Saron győzelme előrelátható volt. Ha Barak nem jutott el a békekötésig, a „kemény kéznek” kellett győznie. Általánosabban fogalmazva, nehéz a helyzet. Én azonban emlékszem arra is, amikor Menahem Begin miniszterelnök békét kötött Egyiptommal. Lám, a diktátorok egymás közt sokkal könnyebben megegyeznek. Másrészt figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy Bush elnök nem túlságosan érdekelt a közel-keleti kérdésben. Ennek függvényében a béke ügye még egy jó ideig megoldatlan maradhat. Legalább valami aktív közvetítésre szükség lenne, hogy a fegyverszünet létrejöjjön.

Ne feledjük azonban, hogy Izrael miniszterelnöke radikális jobboldali politikus...

És ez nem jó. Most, hogy a „békevonat” megbukott – nem feltétlenül Izrael hibájából, inkább az Al-Fatah offenzívája következtében –, a kormányzást átvette a jobboldal.

Úgy véli, hogy a politika, amelyet Izrael a palesztinokkal szemben az utóbbi időben alkalmaz, a konfliktus megoldásának legjobb módszere?

Kérem, ez nem a legjobb mód, de nincs jó megoldás. Tizennégy-tizenöt éves gyerekeket kivesznek az iskolából, és velük hajigáltatják a köveket. Akkor mi legyen? A hadsereg simogassa a kődobáló gyerekek buksiját? Ellene vagyok a palesztinok legyilkolásának, de amikor egy anya azt mondja, hogy boldog, mert a fia Allahért halt meg, az már tragédia. Ez a terror eszkalálódása.

A Palesztin Autonóm Terület blokádja azonban élezi a konfliktust. Egy ilyen művelet drasztikus következményekkel járhat: az Autonóm Terület gazdasági mutatói a negyedére estek, minden harmadik lakosa a létminimum alatt él, a munkanélküliség a palesztinok között 12-ről 40 százalékra növekedett.

Nem szokás annak az országnak a gazdasági érdekeivel törődni, amellyel hadban állunk. Azt várna, hogy Izrael tartsa el a palesztin autonómiát?

Más dolog nem törődni az érdekekkel, és más dolog tervszerű blokádokat alkalmazni.

A tervszerű blokád célja a terroristák kirekesztése Izrael területéről. Hiszen Izrael államnak se jön jól, hogy az arab munkavállalók nem tudnak normálisan dolgozni. Munkaerőhiány a végeredmény.

A munkanélküliség viszont nem a terroristáknak, hanem az egyszerű lakosoknak árt.

Épp az egyszerű lakosok a terroristák. Ha büszke egy anya, hogy a fia Mohamed jobbán foglal helyet, mert elesett a harcban, ez azt jelenti, hogy a terrorizmus az egyszerű emberek között is gyökeret eresztett. A vallási és etnikai fanatizmussal kell itt valamit tenni.

Hogyan értékeli a „békéért földet” politika elvét?

Nemrég, amikor Izraelbe látogattam, meghökentem: az utcák hemzsegttek a plakátok jelszavától: „Békét ma! Békét ma!”. Természetesen a zsidó népesség – kb. 200 ezer ember – letelepítése a Jordán nyugati partján a nacionalisták tragikus hibája volt. Tudniillik a zsidók éppolyan ocsmány nacionalisták, mint bárki más. A jobboldali kormány mindenütt ugyanolyan. Nehéz elképzelni

azonban egy olyan állam működését, amelynek területen kívüli enklávéi vannak, és idegen (palesztin) hadsereg állomásozik a területén. Ez aberrátság! Ilyen helyzetben nehéz bármit is csinálni. Tulajdonképpen össze kellene pakolni azt a kétszáz-ezer zsidó telepest, és kitelepíteni a Jordán nyugati partjáról. Nem látok más kiutat, ha békét akarunk. Hisz ezen a vidéken él a legsovinisztább, legradikálisabb „elem”. Ezek a szélsőséges elemek mindenütt a legrosszabbak. Másfelől viszont felmerül a kérdés: kitelepíteni az embereket, kidobni őket a házaikból?

Ön szerint a konfliktusban mekkora szerepe van az ortodox zsidóknak?

Attól függ. Vannak olyan ortodoxok, akiket semmi sem érdekel. A valódi jobboldalt azok teremtik meg, akik részt vesznek a politikai életben. Ariel Saron – a Likud vezetője, jelenlegi miniszterelnök – a saját feltételeivel akar békét. Ahogy a palesztinok nem akarják Izraelt, ő nem akarja az arabokat; Saron Nagy-Izraelt akar. Mindenütt vannak ilyen csoportosulások, de egy ekkora területen ez már tragikus. Elvégre mindkét szélsőséges mozgalom borzalmas.

Arra gondoltam, hogy ön szerint a vallási szálak szerepet játszanak-e abban, ahogy az ortodoxok a palesztinokhoz viszonyulnak?

Izraelben igazából egyfolytában vallási háború folyik. Vallási háború nélkül itt nincsen politikai háború. Miközben, egymás közt szólva, mind egyazon Istentől származunk. Három kapu létezik: a zsidó, a keresztény és a mohamedán. De mind a három Ábrahámmal vezet. És onnan az Úristenhez. Még ha csak teoretikusan is. Ráadásul a Koránt Gábiel arkangyal „kényszerítette ki” Mohamedtől. II. János Pál pápa is úgy véli, hogy egy az Isten, mert a kívánságait odahelyezte a Siratófalhoz. Vagyis mindegyik kapun át eljuthatunk Istenhez.

Gondolja, hogy ez a logika rábírhatná Arafatot, Saront és az övéiket, hogy megegyezzenek?

Nem hinném. Elsősorban politikai-gazdasági konfliktus ez. A politikai ügyekben mindig is meglovagolták a vallási fanatizmust. A fanatikusokkal pedig nincs miről beszélni. Lehetetlen meggyőzni

a fanatikusokat, legyen szó akár kommunistákról, akár vallási fanatikusokról szó. Az ortodoxok szerint a zsidó a legnagyobb nép. A palesztinok szerint meg a palesztin nép az egyedüli. Emiatt csak erővel hozható létre köztük a megállapodás. Hogy ez mikor következik be, hogy egyáltalán eljutunk-e eddig, nem tudom...

(Rzeczpospolita, 2001. május 12.)

LENGYELBŐL FORDÍTOTTA:
PÁLYI SÁNDOR MÁRK

(...) Tarnobrzegben a zsidó ellét a Visztulába küldték és lelőtték. (...) - Marian Kosior, Tarnobrzeg